

т. ј. покојна Фатима, кћи Ибрахима Челебије, сина Рамаданова. Године 1035 (1625 или 1626).

На другом камену пише:

Sabia, binti Ibrahim, be'wab. Sene 1038.

т.ј. Сабија, кћи Ибрахима вратара. Год. 1628 или 1629.

Поред поменутих надгробних каменова запазио сам у овом гробљу још неколико надгробних белега клинастог облика, какви су надгробни споменици били на овим нашим странама понајвише у обичају у 10 хиџриском веку, али су тако заплетено и замршено написани да их нисам могао прочитати. Нарочито ми је привукао пажњу један надгробни камен код западног зида на коме се сачувао некакав опширан натпис, али, на жалост, ја ни њега нисам могао прочитати. Ценећи по његову облику рекао бих да је из времена пре 10 хиџр. века.

Гл. Елезовић

НА ЧИЈИМ ЈЕ РАЗВАЛИНАМА ПОДИГНУТА САДАШЊА РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА У ЈАЊЕВУ?

Године 1856 почели су римокатолици у Јањеvu рушити зидине старе цркве св. Николе да би на том месту подигли нову цркву. Ова вест је узбунила православне Србе из јањевске околине, јер су они ову цркву сматрали за своју, православну цркву. Како у Јањеvu у то доба, сем једне досељене цинцарске куће, није више било православног живља и како је оно, иако на домаку Приштине, потпадало под управу гњиланске власти, то се православна црквена општина у Гњилану нашла надлежном да се заузме и помоћу црквене и државне власти спречи рушење старе цркве. Међутим Јањевци су 1857 израдили ферман, у коме је казано: да је стара црква св. Николе у Јањеvu била римокатоличка црква и да стога на њеним темељима Јањевци могу подићи нову цркву.

Није нам познато чиме су Јањевци пред турским властима доказивали да је црква св. Николе и раније била римокатоличка. Исто тако не знамо ни на основу чега су они добили ферман из Цариграда, којим се тврдило да је то била њихова црква и којим им се дозвољавало подизање нове цркве на том месту; да ли је то било на основу неких ископина са латинским натписима, које су нађене приликом копања темеља за нову цркву, или подмићивањем турских власти?

Православни су међутим и даље веровали да је то била њихова старина и свештеник из Липљана пожали се 1857 *Хилффердингу* када је пролазио кроз Косово, како су прошле године јањевски католици порушили запустелу православну цркву св. Николе и на том месту подигли себи нову.¹

О том спору знамо највише по објављеним писмима гњиланске црквене општине рашко-призренском митрополиту у Призрену, које је објавио Петар Костић 1910 у чланку „Нешто о бив. манастиру Војсиловици на Косову и цркви св. Николе у Јањеvu“ (Споменик Срп. краљ. академије XLIX). А историски подаци увериће нас ко је имао право.

О две *православне* цркве у Јањеvu имамо помене из XVI в. — 1548 год. помиње се у „богохранимом месту“ Јањеvu, у Плаканичкој махали, црква архистратига Михаила и Гаврила,² 1581 помиње се друга православна црква, Благовештења Пресв. Богородице, у махали Сопотској.³

Међутим из почетка XVII в. имамо помен и о *римокатоличкој* цркви св. Николе. — Према опису *Марина Биџија* из 1610 она није била много

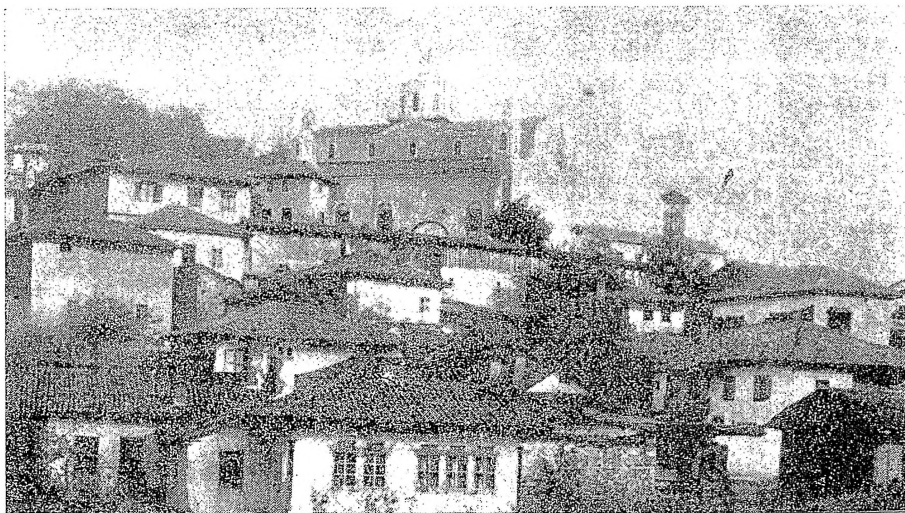
¹ А. *Хилффердинг*, Собрание сочинений, томъ третій, С. Петербургъ 1873, стр. 163,

² *Љуб. Стојановић*, Стари српски записи и натписи I, 547,

³ *Ibid.* 754.

велика, али је била од чврстог материјала, имала је посуђе и крстове од сребра, одежде од свиле и броката и седам ћилимова. До њеног олтару долазило се са четири степенице, а на звонари била су раније четири звона, која су тада била сакривена да их Турци не однесу.⁴ Њен парох је тада био *D. Athanasio da Collesi*. Иста црква помиње се и 1671 као катедрала скопског надбискупа, пошто је катедрала у Скопљу била преобраћена у џамију, али је таван у цркви (и у свештениковој кући) био напукао. Наводи се даље, да се у тој цркви, због страха од Турака, тада није држала миса: исто тако и школа није радила, али се не помиње зашто. Свештеник те цркве св. Николе и уједно учитељ школе у Јањевиу био је у то доба *D. Vincenzo Matovich*.⁵

Према томе, током XVI и XVII века у Јањевиу је било најмање три цркве, две православне и једна римокатоличка. Да је у то време у Јањевиу било

Римокатоличка црква св. Николе у Јањевиу.

више православних него римокатолика имамо и других података. Наиме, из тога доба сачувано је много помена о православним свештеницима, учитељима и „писцима“ црквених књига у Јањевиу. Из овакве једне учитељске и „писатељске“ породице „светих и божствених књига“ потиче и доцнији православни митрополит *Вићентије Појовић — Хаџи Лавић* ѿ *Илијева, Коска* „отчаствјем“,⁶ а и извештај барског надбискупа Марина Биција тврди: да је у Јањевиу 1610 год. било 120 кућа „Латина“, 200 кућа „шизматика“ и 180 кућа Турака.⁷ Биће да се због тога што су православни у овом месту бројно били скоро два пута јачи, неки поп Јован из Јањева 1615 год. и хвалио у једном запису да му је цело село православно „изъ *Илијева* къ *Косовѣ*, при *пастѣ* *мојој* сѣще село ксе православни“.⁸ Али, нас се овде тиче црква св. Николе и као што видесмо она се у XVII в. два пут помиње као римокатоличка, а по томе што се каже да је напукла и да су јој сва четири звона била сакривена у то доба, веројатно је да је и знатно раније постојала. У XVII в. она се почела све више распадати, као што сазнајемо из једног извештаја папи, послатог из Скопске надбискупије 1756.⁹ Истина у овом из-

⁴ *Starine Jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti XX*, стр. 122.

⁵ *Starine XXV*, стр. 197.

⁶ Види: *Љуб. Стојановић*, Стари српски записи и натписи II 2279, 2280, 2349, 2398. О његовоме оцу и деди, „писцима“ у Јањевиу, види записе у истом делу I 1127, 1128, IV 6455 и VI 9377.

⁷ *Starine XX*, стр. 122.

⁸ *Љуб. Стојановић*, *op. cit.*, I, 1023.

⁹ Гласник Скопског научног друштва књ. I, св. 2, стр. 332 и 333.

вештају се не каже име цркве, али је јасно да се то односи на цркву св. Николе, на „једину“ (римокатоличку) цркву у Јањеви.

А спор се 1856 између православних из околине Јањева и јањевских римокатолика започео баш око цркве св. Николе. — Већ је Бранислав Нушић, у свом опису Косова, у одељку о Јањеви, дао и неке податке о овој цркви, на основу којих могло би се рећи да је црква св. Николе, коју су 1856 Јањевци почели рушити да граде нову, била она иста црква св. Николе, која се помиње у извештајима 17 века. Ево шта је рекао Нушић о овој и другим црквама у Јањеви: „Јањевска црква је врло велика али неукусна грађевина, која је подигнута 1856 године... Према руинама које су сад пропале, у Јањеви су постојале три цркве. На остацима зидова видело се да су оне бивале и православне и католичке, јер се испод лепа, на коме су били католички свеци, видио и други леп, на којем су биле православне иконе. На развалинама једне од тих цркава назидана је и данашњ¹. Ту су нађена три звона и два саркофага. Од тих звона једно, које има латински запис, служи и данашњој цркви“.¹⁰

Код спорне цркве св. Николе у Јањеви су, дакле, 1856 нађена три звона и два саркофага, а 1610 године, видели смо, Марин Бици вели да су на звонари јањевске католичке цркве св. Николе била раније четири звона, али да су тада била сакривена да их Турци не узму. Мислим да не треба сумњати да су по рушењу цркве св. Николе, при копању темеља на том месту за нову цркву, нађена она иста звона, која се у почетку XVII в. помињу већ као сакривена, закопана. Што четврто звоно није нађено биће да је било сакривено на другом месту или да је број сакривених звона рђаво записан т.ј. да четврто звоно није ни постојало.

Најзад нам остаје расветлити последње и најтеже питање: зашто је ова црква око 1856 била спорна, односно зашто су православни из околине ову цркву св. Николе у Јањеви сматрали својом црквом и спорили право на њу јањевским римокатолицима?

Ћиљанска православна црквена општина је, колико се види из поменуте преписке, само једну тужбу поднела директно турској власти. Иначе је све тужбе слала Рашко-призренској митрополији, а потом се код турских власти митрополија јављала као тужилац. Знамо да су Турци поводом ових тужби једном забранили рушење спорне цркве св. Николе,¹¹ али нам није познато на каквом основу. Јањевци, заправо, као да нису знали зашто су и одакле потицале те тужбе и забране. Године 1858 је јањевски жупник причао *Ј. Г. Хану*, кад је овај био у Јањеви, да су имали велике муке док су подигли ту цркву, јер су им много сметали муслимански суседи, а нарочито њихови грађани Турци.¹² Ни једне једине речи жалбе нема од тог јањевског жупника на православне суседе. Тако и у поменутом делу Б. Нушића нема ништа о овом спорном питању цркве св. Николе у Јањеви, што ће бити да му Јањевци нису ништа причали о томе, највероватније што нису ни знали. Али је г. Нушић по причању забележио, као што смо видели, да су јањевске цркве „бивале и православне и католичке, јер се испод лепа, на коме су били католички свеци, видио и други леп, на коме су биле православне иконе“. За садашњу римокатоличку цркву каже да је сазида на развалинама једне од тих цркава.

Нејасност и неодређеност ове белешке је дошла стога што је записана по причању и то скоро педесет година пошто је нестало зидина старих ја.

¹⁰ Бранислав Ђ. Нушић, Косово, опис земље и народа, св. II, Нови Сад 1903, стр. 51—53. На звону је готички натпис из 1368 г. (Види: Јасићребов, Податци за историју српске цркве, стр. 61).

¹¹ Споменик Срп. краљ. академије 49, стр. 39.

¹² *J. G. Hahn*, Reise von Belgrad nach Salonik, Wien 1868, стр. 137. — Овај јањевски жупник, *Дон Бериш*, причао је Хану да је локална власт, на настојавање њихових турских суседа, дуго одуговлачила дозволу зидања, иако је он за то имао у рукама високо одобрење (ферман). Кад је изгубио стрпљење, побио је „високославну“ заставу и под њеном заштитом поставио камен темељац, а затим продужио зидање,

њевских цркава. Оно да су оне „бивале и православне и католичке“ и да је испод лепа са „католичким свецима“ стајао леп са „православним иконама“ требало би несумњиво да гласи обрнуто, као и да се све то односи само на цркву св. Николе, а не на све старе јањевске цркве. Причање је после временом, пошто је са зидинама цркве св. Николе нестало и зидина других цркава, пренето и на остале старе цркве у Јањеви.

Да бисмо видели како је и зашто је православни свет око Јањева мислио да је ова црква била православна послужићемо се поменутом преписком гњиланске општине.

У једном се писму ове општине, упућеном рашко-призренском митрополиту, види сам то да је црква св. Николе у Јањеви била „ништа неизнурена“ заједно са звонаром над вратима, да је у унутрашњости цркве било више фресака, а на спољној страни фреска св. Николе („образы унутра, а съполя образъ Светогъ Никола(я)“); само је била без крова („покровъ не имала“).¹³

Старешина манастира Грачанице, поп Ђорђе, у свом писму гњиланским митрополитским „феџилима“ (заступницима) одговара по знању „постарих“ да је та црква у Јањеви „християнска“ (православна) и да је храма св. Николе. Даље каже да је „неки попа Величко попъвая њ тѣ црквѣ“, да су Јањевци хтели једном да је „градию“, али да нису дали њихови „стари“, да и Турци показују да је православна, да су „запазили“.¹⁴

Из других се писама види да су јањевски католици још у Јашар-пашино време (око 1830) хтели др руше цркву св. Николе и да подижу нову, али да су то помоћу власти спречили поп Ђорђе и поп Риста Грачанички; да су доцније између 1849 и 1854 хтели то исто да учине, али да су то помоћу власти спречили Срби из Приштине.¹⁵ О овом заузимању Приштеваца за ову цркву видимо и из писма приштевачке црквене општине гњиланској црквеној општини 1858. Ту се вели да су још 1848 долазили у Приштину неки Марко Цураз Скадарлија и Тадија Јазвалија „да се суде цркве ради“. Тадашњи је кајмакам Али-бег одредио једног Турчина и Живу Максимовића да ово „провидију“ и „видоше, и црква изиђе славјанска, и храм Св. Николае“.¹⁶

Најважније је овде то да је за православне ова црква важила као „христијанска“ и „славјанска“. То је народ свакако закључивао по фрескама на зидовима цркве, као што су и Нушићу казивали оно о „католичким свецима“ и „православним иконама“. Али ће бити да овде није била у питању разлика „православних икона“ и „католичких светаца“ у њихову сликању код једне или друге хришћанске цркве, него у њихову „нишану“, у натписима на фрескама — у ћирилици и латиници. И да су „христијанство“ и „славјанство“ старе јањевске цркве св. Николе православни изводили свакако само по ћирилским натписима на остацима фресака у њој.¹⁷

Али откуда да ћирилски натписи стоје на фрескама једне римокатоличке цркве?

Познато је да су у XVI в. за римокатолике у Дубровнику и Србији и ћирилицом штампане црквене и друге књиге верске садржине (*П. Колендић*, „Политика“ од 11-1-1933, у чланку „Ћирилицом штампане књиге за дубровачке католике из XVI в.“). А већ у 17 веку не само да имамо помена да се за неке римокатоличке колоније у Србији траже из Рима јеванђеља на српско-

¹³ Споменик С. к. а. 49, стр. 39.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., стр. 37—38.

¹⁶ Ibid., стр. 39.

¹⁷ Гњиланска црквена општина, спроводећи добивене одговоре из Приштине и Грачанице, 28 јан. 1858 год., пише рашко-призренском митрополиту да, осим доказа у тим писмима, не може пружити друге доказе, пошто је већ место старе цркве у Јањеви подигнута нова црква. Али зато предлаже митрополиту да позове и пита мајстора, који је рушио цркву и видео „нишане“ на фрескама: „И викай майстора Митра годѣ, што гѣ е растѣрия и нишане ѿт икѣнѣ ѿнѣ видеа и зна кѣде е оставиа да седѣ“. Споменик С. к. а. 49, стр. 38.

хрватском („илирском“) језику,¹⁸ него је визитатор *Стефан Гаспари* 1671, код говора о Скопљу, записао да је за римокатолике овога место потребно једно „илирско“ јеванђеље, пошто се у читавој Србији на Божјој служби римскога обреда јеванђеље и посланице „поју“ на илирском језику („*Tiene bisogno d' un evangelistario illyrico cantandosi per tutta la Servia l' evangelio et epistola in Illyrico nella messa di rito romano*“).¹⁹ За ове се црквене књиге у XVII веку није забележило којим су писмом штампане, али ће вероватно бити ћирилицом, као што су биле и оне из 16 века.

Према томе се види да се Божја служба по католичким црквама у Србији у XVII в. вршила на нашем, „илирском“ језику не само у дубровачким колонијама, него можда и у римокатоличким парохијама у којима није било Дубровчана. У Јањеvu се дубровачки трговци помињу у XV в.,²⁰ а било их је вероватно и раније. Јањево се као римокатоличка парохија помиње још у почетку XIV в.,²¹ По очуваним документима у Дубровачком архиву Дубровчана је било и у XVI в. у Јањеvu.²²

Отуд мислимо да се и у Јањеvu, у римокатоличкој цркви, служба Божја вршила на народном, словенском језику, и да су се употребљавале црквене књиге штампане ћирилицом. А с допуштењем народног језика на Божјој служби у римокатоличким црквама тога времена, као и употребе црквених књига, штампаних или писаних ћирилицом, могло је бити допуштено и исписивање натписа на фрескама и иконама ћирилским словима.

Само се с претпоставком да су фреске у римокатоличкој цркви у Јањеvu имале ћирилске натписе може објаснити оно убеђење православног света из јањевске околине да је она била „христијанска“, односно „славјанска“ — православна.

Видели смо, да се још 1756 црква св. Николе у Јањеvu почела распадати, те изгледа да се велики део римокатолика иселио из Јањева заједно са повлачењем аустријске војске 1690, а нешто можда и 1737. Око средине XVIII в. мора да је римокатоличка парохија у Јањеvu и бројно и материјално стајала врло бедно, када је могла допустити да јој се и једина црква распадне.

Крајем XVII и почетком XVIII в. раселили су се и православни из Јањева бежећи пред Турцима са својим патријарсима, па су се убрзо распале поред римокатоличке и обе православне цркве. Како је пак православних већ око средине XVIII в. потпуно нестало из Јањева, римокатолици су делимично остали на својим старим огњиштима²³ и могли су знати која је од трију старих јањевских цркава била њихова, иако се можда већ давно у њој није служило. Православни пак из околине знали су само да је у Јањеvu било и православних цркава и обилазећи Јањево свакако су посећивали и јањевске црквине. Али, пошто неких јаснијих разлика у то доба између православних и римокатоличких цркава на Косову није било, то су доцније православни, нарочито на основу фресака, све црквине у Јањеvu, па и црквину св. Николе, сматрали за своју, православну.

Зато су они још од Јашар-пашина доба (око 1830), сматрајући све јањевске црквине за своје, спречавали јањевске римокатолике да обнове своју цркву. У таквој је побрканости без сумње било и православно становништво села Грачанице, када је старешина истоименог манастира могао написати оно

¹⁸ На пр. за Скопље, Кратово, Приштину, Ново Брдо и католичку жупу Црну Гору (код Ѓњилана). *Starine* XXV, стр. 197 и 198.

¹⁹ *Ibid.*, стр. 197.

²⁰ *К. Н. Косић*, Трговински центри и друмови по српској земљи у средњем и новом веку, Београд 1899, стр. 243.

²¹ *Јиречек* — *Радонић*, Историја Срба, III, стр. 108 и 109.

²² *Јорјо Тадић*, Дубровчани по Јужној Србији у XVI столећу. Гласник Скопског научног друштва VII—VIII, стр. 199.

²³ Изнели смо да је 1610 у овом месту било 120 католичких кућа, а 1858 *Ј. Г. Хан* у нав. делу (стр. 136) каже да има 150 кућа. — Треба само узети у обзир велики број нових католичких досељеника за то време.

да је по знању „постарих“ црква св. Николе у Јањеvu „христијанска“. А оно његово да је „неки попа Величко попуваја у ту цркву“ биће само знање православних из јањевске околине да је у Јањеvu раније, поред православних цркава, било и православног свештенства. Та је побрканост учинила да су се православни из јањевске околине искрено заузели да сачувају једну туђу црквину и, због заузете пажње око ње, пропустили да православне црквине у Јањеvu спасу од рушења. Шта више, нису ни оптужили Јањевце кад им је из Јањева јављено да су јањевски римокатолици, ради зидања цркве св. Николе, узимали камење и са црквине св. Арханђела у Јањеvu и са рушевина манастира Војсиловице у близини Јањева, него су само узгред то поменули митрополиту у једном писму.²⁴

А. Урошевић

ПРОТОСЕВАСТ ПРИБО, ВЛАСТЕЛИН У СКОПСКОЈ ОБЛАСТИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XIII В.

О византиском и бугарском властелину Прибу у Скопској области позната су нам два документа. — Један је писмо охридског архиепископа Димитрија Хоматијана (1217—1234 год.), скопљанском епископу Јовану (?); а други је даровна повеља краља Милутина манастиру Хиландару око 1300 год.

Према Хоматијановом недатираном писму Прибо (Πρίμος) је био севаст у Скопској области већ за владе епирског деспота, потоњег цара, Теодора Анђела у тој области (1215—1230 год); јер нема много веројатности да би бугарски цар Асен II, — када је од Епираца освојио Скопску област (1230 г.), — допустио охридском архиепископу, епирском експоненту, јурисдикцију у својој држави. А из хрисовуље краља Милутина сазнајемо: да је Прибо за владе цара Асена II (1230 - 1241 год.) не само успео да остане на истом месту, него је и унапређен био за протосеваста, несумњиво ради услуга учињених цару Асену у борби са царем Теодором...

Из једног и другог документа излази даље: да је Прибо, као властелин, имао главна своја имања у планинској области, на десној обали Вардара, између Скопља и Велеса. — Тако се у Хоматијановом писму помиње један крвави сукоб слугу севаста Приба са становницима села „Еахова“, данашњег торбешког села Елова у Држиловској општини, на северним огранцима планине Карацице. У том сукобу учествовао је и парохијски свештеник еловски Драгомир на страни Прибових слугу, те га је скопљански епископ Јован (?), по тужби његових парохијанаца, осудио не само на забрану свештенодејствовања него и на потпуно одлучење од цркве, иако је он негирао своје учешће у том сукобу, а севаст Прибо енергично интервенисао у његову корист. Кад све то није помогло потражена је заштита за еловског свештеника Драгомира од Синода Охридске архиепископије; те је тим поводом Хоматијан

²⁴ То је гњиланској црквеној општини поверљиво доставио писмом *Никола Димчевић*, за кога П. Костић мисли да је био Цинцарин и „насељеник“ у Јањеvu. После говора о првој цркви (о цркви св. Николе) овај Никола прелази на другу цркву и каже да је са још неким, пошто су католици однели нешто камења, гледали ту цркву и вели да се код престола распознавала фреска св. Арханђела („видаше се како свети Арџа(н)гелъ пѣстина“). О трећој цркви каже „викав г8 Василеовица“. Камење су са њених олтарских врата Јањевци пренели „сасъ три ярма волови“. Споменик С. к. а. 49, стр. 38. — По оној фресци св. „Арџангела“ мислимо да је то била православна црква св. Арханђела Михаила и Гаврила у Јањеvu, која се, као што смо видели, помиње у 16 веку. Он не помиње ону другу православну цркву у овом месту, те не знамо шта је било с њом. А „Василеовица“ је православни манастир Војсиловица, северно од Јањева, у планини. О овом манастиру имамо помена из 16 и 17 века (*Љуб. Стојановић*, Стари српски записи и натписи I 611 и 1224), а 1762 помиње се да је већ упустио (*Ibid.*, II 3204). Доцније је Јашар-паша узимао камење са његових зидина за зидање своје воденице зване „Ваљавице“ на реци Грачанки.